

SOSIAALITYÖN OPETTAJIEN NÄKEMYKSIÄ KAUNOKIRJALLISUUDESTA SOSIAALITYÖN OPETUKSESSA

Maria Tapola-Haapala: VTT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

Eveliina Heino: VTT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

maria.tapola@helsinki.fi; eveliina.heino@helsinki.fi

Janus vol. 28 (2) 2020, 133–149

Janus

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan sosiaalityön opettajien näkemyksiä kaunokirjallisuuden hyödyntämisestä sosiaalityön opetuksessa. Tutkimusaineisto koostuu 14 kyselyvastauksesta sosiaalityötä Suomen eri yliopistoissa opettavilta henkilöiltä. Tutkimuskysymykset ovat: Millä tavoin opettajat ovat käyttäneet kaunokirjallisuutta sosiaalityön opetuksessa? Millaisina opettajat näkevät kaunokirjallisuuden käytön annin ja esteet sosiaalityön opetuksessa? Millaisiin yleisempiin sosiaalityön tietoperustaa koskeviin käsityksiin opettajien kaunokirjallisuutta koskevien pohdintojen voidaan nähdä kytkeytyvän? Vastanneet opettajat suhtautuvat kaunokirjallisuuden hyödyntämiseen myönteisesti, ja kaunokirjallisuuden nähdään tukevan monin tavoin opetusta. Kuitenkin esille tuodaan myös kaunokirjallisuuden hyödyntämisen haasteita. Opettajien vastauksissa korostuu näkemys reflektiivisyyden, pohdinnan, empatian ja omien tunteiden tarkastelemisen tärkeydestä sosiaalityön ammatillisuudessa. Toisaalta opettajat esittävät erilaisia näkökulmia kaunokirjallisuuden luonteeseen tiedon lähteenä.

JOHDANTO

”Heti kun he olivat vähän asettuneet aloilleen, äiti lähti kaupunkiin. Hän pyysi Artjomia mukaan, mutta tämä kieltäytyi: yhtä suuresti kuin hän oli halunnut ensimmäisenä aamuna paeta täältä, häntä nyt pelotti nähdä kotikadut, jotka eivät enää ole hänen... Äiti taas irtisanoutui töistä lopullisesti sillä matkallaan, osti lihaa, nakkeja, makkaraa, votkaa. Hän palasi epätoivoisen iloisena, kuin olisi päässyt irti jostain, iskenyt häiritsevän solmun halki. Ja joi sinä iltana niin paljon, että pääsi vaivoiin sohvalleen.” (Roman Sentšinin: Jeltyševit, erään perheen rappio; suomennos Kirsti Era)

Venäläistä uutta realismia edustava, alun perin vuonna 2009 ilmestynyt Roman

Sentšinin romaani ”Jeltyševit, erään perheen rappio” kertoo venäläisestä jälkisosialistisesta kaupungista maaseudun syrjäkylään ajautuvan miliisiperheen syöksykierteestä kohti yhä pahenevia ongelmia ja toivottomuuden kokemusta. Ei liene ihme, että niin tällaisia nykyelämää kuvaavia teoksia kuin tunnettuja venäläisiä klassikoitakin omassa venäläisen kirjallisuuden lukupiirissämme vuosien saatossa käsitellessämme ovat keskustelumme usein ajautuneet pohtimaan kirjojen sisältöä myös sosiaalityön näkökulmasta: Millaisia tekijöitä ongelmien taustalla on? Millaista tukea tekstien henkilöt elämässään tarvitsisivat?

Nämä keskustelumme¹ ovat saaneet meidät miettimään kaunokirjallisuus-

den mahdollista merkitystä myös sosiaalityön koulutuksessa – esimerkiksi sitä, millä tavoin kaunokirjallisuuden avulla voitaisiin avata erilaisia sosiaalityön kannalta olennaisia ilmiöitä ja vahvistaa kokemuksellista näkökulmaa niihin. Kuten alun sitaatissamme, kaunokirjallisuus tarjoaa usein niin konkreettisten tapahtumien kuvausta kuin ovia näihin kietoutuviin yksilöiden ajatuksiin ja tunteisiin. Tämä voisi kenties tarjota hyvän lähtökohdan esimerkiksi erilaisten sosiaalityön teoreettisten viitekehysten soveltamisen harjoitteluun ja koettelemiseen konkreettisia elämäntilanteita muistuttavissa olosuhteissa. Toinen artikkelin kirjoittajista onkin omassa opetustyössään kokeillut kaunokirjallisuuden ja elokuvien hyödyntämistä juuri sosiaalityön teorioiden opetuksessa.

Suomessa eri taidemuotojen käytöstä sosiaalialalla on tehty joitakin tieteellisiä tutkimuksia. Esimerkiksi Arja Honkakoski (2017) on toteuttanut tutkimuksen draaman käytöstä sosiaalialan opinnoissa sosionomiopiskelijoiden näkökulmasta. Päivi Känkänen (2013) tarkastelee puolestaan taidelähtöisten menetelmien soveltamista lastensuojelussa ja Katarina Fagerström (2016) kaunokirjallisuutta ammattilaisten kriittisen reflektion tukena. Kaunokirjallisuuden merkitystä sosiaalialan työssä ja ”sosiaalityön lähteenä” on pohtinut omaelämäkerrallisesti Helmi Mäki (2014).

Artikkelissamme käsittelemme kaunokirjallisuuden hyödyntämistä sosiaalityön koulutuksessa sosiaalityön opettajien näkökulmasta. Tarkastelemme myös, millaista näkökulmaa sosiaalityön tietoperustaan kaunokirjallisuuden

hyödyntämistä koskevat sosiaalityön opettajien pohdinnat heijastelevat. Artikkelin seuraavissa luvuissa luomme katsauksen kansainvälisiin keskusteluihin, jotka koskevat kaunokirjallisuuden käyttämistä sosiaalityön opetuksessa sekä toisaalta sosiaalityön tietoperustaa yleisemmällä tasolla. Tietoperustalla tarkoitamme tässä sitä, millaiseen ja millä tavoin tuotettuun tietoon sosiaalityö(n) asiakastyö) perustuu. Tämän jälkeen esittelemme tutkimuksemme tutkimuskysymykset, tutkimusaineiston ja aineiston analyysiprosessin. Oman tutkimusaineistomme pohjalta analysoimme, kuinka kaunokirjallisuutta käytetään sosiaalityön opetuksessa Suomessa, millaisena sosiaalityön opettajat näkevät kaunokirjallisuuden annin sekä millaisia ideoita ja toisaalta esteitä ja haasteita he esittävät tähän liittyen. Artikkelimme loppupuolella peilaamme näitä opettajien näkemyksiä yleisempään sosiaalityön tietoperustaa koskevaan tieteelliseen keskusteluun. Päätämme artikkelimme lyhyeen yhteenvetopohdintaan ja tutkimuksemme arviointiin.

KANSAINVÄLISIÄ NÄKÖKULMIA KAUNOKIRJALLISUUTEEN OPETUKSESSA

Kaunokirjallisuuden hyödyntämisestä sosiaalityön opetuksessa on kirjoitettu kansainvälisesti jonkin verran. Aiheita koskevassa kirjallisuuskatsauksessaan Ottelid (2015) toteaa kaunokirjallisuudella katsotun olevan paljon annettavaa sosiaalityön koulutukselle; tästä huolimatta kaunokirjallisuuden asema koulutuksissa vaikuttaa heikolta eikä aihetta ole tutkittu paljon empiirisesti. Aihetta käsittelevissä tieteellisissäkin julkaisuissa on useimmiten ollut kyse

erilaisten opetuskokeilujen kuvauksista ja keskustelualoitteista.

Sosiaalityön opiskelijoiden on todettu pitävän kaunokirjallisuuden hyödyntämistä usein positiivisena asiana (esim. Turner 2013, 866). Sen avulla opiskelijat voivat harjoitella teoreettisen - niin yksilöiden käyttäytymistä kuin yhteiskunnan makrorakenteita ja oikeudenmukaisuuskysymyksiä sekä näiden vuorovaikutusta koskevan - tiedon soveltamista yksilöllisiin tilanteisiin. Tähän kaunokirjallisuus tarjoaa rikkaita ja, toisin kuin sosiaalityön tapauskertomukset usein, myös muusta kuin sosiaalityöntekijän näkökulmasta kirjoitettuja aineistoja. (Viggiani ym. 2005.) Kenties erityisen paljon kaunokirjallisuuden hyödyntäminen on liitetty sosiaalityön opiskelijoiden empaattisten valmiuksien kehittymiseen (esim. Viggiani ym. 2005, 65; Gair 2012; Sherr & Beise 2015). Laitinen (2008) kuvaa monitieteistä sosiaalityön kurssia, jossa näyttämötaiteilijan esittämä, romaanin pohjalta kirjoitettu lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä käsittelevä monologi toimi sensitiivisten tilanteiden herättämien tunteiden tarkastelemisen lähtökohtana. Kaunokirjallisuus tarjoaa välineitä muun muassa sen analysoimiseen, kuinka yhteiskunnallinen sorto näkyy ihmisten arkielämässä (esim. Viggiani ym. 2005, 67). Toisaalta henkilöhahmot saattavat herättää opiskelijoissa pohdintoja koskien sitä, kuinka kaikkien ihmisten kanssa työskenteleminen ei välttämättä tunnukaan itselle luontevalta vaan vaati erityistä reflektiota (Turner 2013, 867).

Opetusmenetelminä kaunokirjallisuutta hyödyntävässä opetuksessa on käytetty muun muassa verkkokeskusteluja

(esim. Turner 2013) sekä lukupiirejä, tapauskertomusten laatimista ja niiden kriittistä tarkastelua (Mendoza ym. 2012). Keskustelutehtävät ovat liittyneet esimerkiksi luetun kirjallisuuden antiin omalle oppimiselle, yhteisten tekijöiden etsimiseen kirjan päähenkilön ja itsen väliltä sekä kirjan henkilöiden kokemien tunteiden tunnistamiseen (Turner 2013). Opiskelijat ovat myös keskustelleet siitä, voisivatko he ajatella kirjan päähenkilöitä sosiaalityöntekijöinä (Turner 2013, 864). Aina opiskelijoiden rooli ei toisaalta ole ollut lukijan rooli, vaan esimerkiksi Gair (2012) on pohtinut haikurunojen kirjoittamista välineenä empatian kannalta haastavien tilanteiden tarkastelemiseen ja Chan (2003) yleisesti runojen laatimista sosiaalityön jatko-opintoihin liittyvien tunteiden käsittelemisessä. Myös runomuodon hyödyntämistä kvalitatiivisen tutkimuksen raportoinnissa on pohdittu (esim. Furman ym. 2012).

Huomiota on kiinnitetty siihen, millaisia kriteerejä sosiaalityön opetuksessa käytettävälle kirjallisuudelle pitäisi asettaa. Viggiani ja kumppanit (2005, 63) toteavat, että kaunokirjallisen opetusmateriaalin tulisi heijastaa yksilöllisten ja ympäristötekijöiden monimutkaista vuorovaikutusta ihmisten elämässä ja olla riittävän rikkaita monipuolisten tehtävien ja harjoitusten aineistoksi. Tarinoiden on hyvä sisältää monia ääniä – erityisesti sellaisia, jotka usein jäävät muutoin vähälle huomiolle. (Viggiani ym. 2005, 63.) Turner (2013, 867-868) huomauttaa, että jos opiskelijat saavat valita kirjat itse, tulevat he helposti valinneeksi markkinoinnin vuoksi paljon huomiota saaneita teoksia, kun taas pienempien vaihtoehtois-

ten kustantajien julkaisemat kirjat voivat jäädä hyödyntämättä. Turner (mts. 868) pohtii myös, kuinka voimakkaan järkyttävistä tapahtumista opiskelijoita voidaan vaatia lukemaan.

Sosiaalityön opetuksessa on mahdollista hyödyntää monia eri kaunokirjallisuuden lajeja (esim. Viggiani ym. 2005, 61-62). Esimerkiksi science fictionin on nähty voivan tukea sosiaalityön opiskelijoita omien arvojen reflektomisessa; koska kyse on fiktiosta, eivät tarkasteltavat tilanteet ehkä näyttäydy Dayn (1980, 791) mukaan opiskelijoille yhtä uhkaavina kuin olisi laita todellisempia tilanteita pohdittaessa. Hardy (2005) on tarkastellut fiktiivisten omaelämäkertojen antia sosiaalityötä koskevalle reflektiolle. Sherrin ja Beisen (2015) empatiataitojen kehittymiseen liittyvässä tutkimuksessa keskityttiin nuorille aikuisille suunnattuun kirjallisuuden. Taylor (2008) tarkastelee Narnian tarinoiden antia omaan itseen sekä ihmisten välisiin suhteisiin liittyvän reflektion käynnistäjänä. Huomiota on toisaalta kiinnitetty sosiaalisen median mukanaan tuomiin lukutottumusten muutoksiin ja siihen, kuinka nämä mahdollisesti vaikuttavat sosiaalityön opiskelijoiden asenteisiin kaunokirjallisuutta kohtaan (Turner 2013, 866).

Siinä missä monet edellä esille tuoduista tutkijoista käsittelevät kaunokirjallisuuden hyödyntämistä opetuksessa varsin käytännöllisenä kysymyksenä, on muun muassa England (1986) pyrkinyt pohtimaan syvemmin sosiaalityön ja taiteen välistä suhdetta teoksessaan ”Social Work as Art”. Sosiaalityön haasteena England näkee sen vaatiman kyvyn toimia yksilöllisissä tilanteissa erilaisia teoreettisia perspektiivejä ja yksilöä

koskevaa ymmärrystä intuitiivisesti yhteen sovittaen. Tästä syntyy hänen mukaansa sosiaalityön ”taiteellinen” luonne. Hän (mts. 91-92) kritisoi tapaa käyttää kaunokirjallisuutta esimerkiksi sosiaalityön opetuksessa jonkin muun, kuten teorian tai tietyn ilmiön, havainnollistamisen välineenä niin, että taiteen ydinolemus ja erityisyys tulevat näin kadotetuiksi.

Kaunokirjallisuuden välineellistämistä koskeva kritiikki onkin yksi kaunokirjallisuuden opetuskäyttöä koskevan keskustelun eräänlaisista syväkysymyksistä. Myös Suomessa keskustelua on herättänyt Science-lehdessä (Kidd & Castano 2013) julkaistu tutkimustulos, jonka mukaan korkeatasoisen kaunokirjallisuuden lukeminen ennen testiä johti koehenkilöiden parempiin tuloksiin mielen teoriaa (theory of mind) mittaavissa tehtävissä verrattuna siihen, että henkilöt eivät olleet lukee neet mitään tai olivat lukee neet tietokirjallisuutta tai populaaria fiktiivistä kirjallisuutta. Mielen teorialla viitataan tässä ihmisen kykyyn ymmärtää toisen ihmisen mieli, uskomukset ja halut omasta mielestä erillisinä, ja sitä pidetään keskeisenä sosiaalisten suhteiden toimivuuden kannalta. Esimerkiksi kirjallisuudentutkija Maria Mäkelä (2013) on tutkimustulokseen liittyen kritisoinut kaunokirjallisuuden välineellistämistä vaikkapa tällaisten psykologisten valmiuksien kehittämisen välineeksi ja huomauttanut haluavansa puolustaa kaunokirjallisuuden itsetarkoituksellisuutta ”pohjattoman ypyden ja ekysteineisyyden viimeisenä retriittinä” (mts. 23). Kysyä toki voitaneen, edellyttääkö esimerkiksi sosiaalityön opetuksen kannalta hyödyllinen kaunokirjallisuus sinänsä lainkaan sitä, että henkilöt olisi

kuvattu hyveellisinä – vai pikemminkin päinvastoin. Kiddin ja Castanon (2013) tutkimustulosta on pyritty myös empiirisesti koettelemaan. Uusissa tutkimuksissa näyttöä sille, että tiettyjen yksittäisten tekstien lukeminen välittömästi lisäisi yksilöiden mielen teoriaan liittyviä kykyjä, ei ole onnistuttu saamaan. Sen sijaan elämänmittaisella lukemishistorialla ja mielen teoriolla on havaittu olevan positiivinen yhteys. (Panero ym. 2016a; Panero ym. 2016b; Samur ym. 2018.) Tämä on herättänyt kysymyksen, hakeutuvatko juuri tietynlaiset ihmiset muita enemmän kaunokirjallisuuden pariin, vahvistaako kirjallisuus todella tiettyjä valmiuksia vai ovatko asiaan yhteydessä myös mahdolliset muut tekijät (Panero ym. 2016a; Panero ym. 2016b).

Sosiaalityön lisäksi kaunokirjallisuuden mahdollisuuksia opetuksessa on pohdittu monilla muillakin aloilla, esimerkiksi psykologiassa, kasvatustieteessä, sosiologiassa, oikeustieteessä ja lääketieteessä (ks. esim. Viggiani 2005, 59–60; Turner 2013, 855). Suomessa kaunokirjallisuuden hyödyntämisestä lääketieteen opetuksessa on kirjoittanut itsekin lääkäreitä opettanut kirjailija ja kirjallisuudentutkija Merete Mazzarella (2005a; 2005b), joka on pyrkinyt luomaan vuoropuhelua humanistisen ja luonnontieteellisen ajattelun välille. Kaunokirjallisuuden tehtävänä on hänen mukaansa ennen kaikkea havaitsemistapojen uudistaminen (Mazzarella 2005a, 21). Kaunokirjallisuus kykenee kuvaamaan ihmiselämään liittyvää ambivalenssia ja laventamaan ihmiskäsitystä (mts. 22). Hieman samansuuntaisesti Englandin (1986) näkemyksen kanssa Mazzarella (2005a, 24) huomauttaa, ettei lääkäreiden tulisi lukea ainoas-

taan sairautta, kärsimystä ja kuolemaa käsitteleviä kirjoja: ”kirjallisuuden ei tarvitse olla rakentavaa – eikä edes todellisuuden peili”. Kirjallisuus on lisäksi hänen mukaansa vain yksi tapa oman ”sisäisen huoneen kalustamiseen” esimerkiksi kuvataiteen, musiikin, teatterin tai hyvien ystävien välisten keskustelujen ohella (mts. 24).

NÄKÖKULMIA SOSIAALITYÖN TIETOPERUSTAN JA KOULUTUKSEEN

Kuten edellisestä luvusta voidaan havaita, kytkeytyy kaunokirjallisuuden opetuskäyttöä koskeva keskustelu myös laajempiin tietoperustan kysymyksiin. Esimerkiksi Suomessa varsin usein esitetty näkemys on, että käsitys sosiaalityön tietoperustasta on kokenut viime vuosikymmenten aikana käänteitä. Postmodernin yhteiskuntafilosofian nousu on vaikuttanut myös sosiaalityön koulutukseen ja tuonut mukanaan ihmisten erojen ja moninaisuuden painottamisen, siinä missä modernissa ajassa korostui ajatus standardoidusta normaalikansalaisuudesta (Krok 2012, 59). Postmodernin ja tähän kytkeytyvän narratiivisen ajattelun on katsottu haastavan kyseenalaistamaan hallitsevat todellisuuskonstruktiot ja huomioimaan toisten, ihmisen identiteetinmuodostuksen kannalta kenties positiivisempien, konstruktioiden mahdollisuudet (ks. esim. Dybicz 2006, 2–3). Varmana pidetyn asiantuntijatiedon ovat korvanneet ajatus moninaisista tietämisen tavoista ja yksilöllisen kokemuksen merkityksestä (esim. Hugman 2003; Noble 2004). Tämän pohjalta kaunokirjallisuuden ja sosiaalityön tietoperustan voitaisiin tulkita lähentyneen toisiaan.

Postmodernit näkökulmat sosiaalityöhön eivät kuitenkaan ole aikamme ainoa näkökulma. Esimerkiksi Nothdurfter ja Lorenz (2010) ovat kuvanneet hyvää sosiaalityön käytäntöä ja tietoperustaa koskevaa keskustelua varsin polarisoituneeksi. Kahtiajako on heidän mukaansa kietoutunut ennen kaikkea näyttöperustaisuutta (evidence-based) korostavan näkökulman ja sen kritiikin ympärille. Näyttöperustaisuudessa on korostettu sosiaalityöntekijöiden velvoitetta käyttää työssään ennen kaikkea tieteellisesti vaikuttaviksi todettuja työmenetelmiä. Lähestymistapaa on pidetty tärkeänä muun muassa siksi, että kyettäisiin välttämään ajautuminen sosiaalityöntekijöiden subjektiiviseen auktoriteettiin (esim. Gambrill 2001) tai virheelliseen propagandistiseen tietoon (esim. Gambrill 2010). Gambrill (2012) korostaa kriittisen reflektion merkitystä sosiaalityössä eli sosiaalityöntekijöiden velvollisuutta tarkastella toimintansa tietopohjan empiristä pitävyyttä ja käytettyjen menetelmien kykyä tarjota ratkaisuja tilanteeseen. Toisaalta näyttöperustaisuuden on arvosteltu edustavan positivistista ja teknistä rationaalisuutta, jossa vain tietyt, empiriseen tietoon ja maksimaalisen hyödyn tavoittelemiseen tähtäävät toimintatavat ovat hyväksytyjä vailla sosiaalityön käytäntöön liittyvän vallan ja poliittisuuden analyysiä (ks. esim. Webb 2001, 73; Nothdurfter & Lorenz 2010). Näin näyttöperustaisuuden on nähty olevan linjassa tehokkuutta, työntekijöiden tilivelvollisuutta ja selkeitä toimintamalleja korostavan managerialistisen hallintoajattelun kanssa (esim. Webb 2001, 74).

Webb (2001, 75) korostaa myös sen huomioon ottamista, ettei sosiaalityötä tehdä umpiossa vaan monimutkaisissa ja keskenään erilaisissa ympäristöissä. Yhtenä näyttöperustaisuuden haasteena onkin nähty juuri se, että sosiaalityössä kohteena eivät ole selkeästi määritellyt ilmiöt vaan siinä huomioidaan yksilö moniulotteisessa ja kompleksisessa tilanteessaan (Adams ym. 2009, 169). Adams ja kumppanit (2009, 172) painottavat niin sanottujen yleisten taitojen – erityisesti vuorovaikutussuhteen muodostamiseen, aktiiviseen kuuntelemiseen ja empaattisuuteen liittyvien valmiuksien – muodostavan keskeisen osan sosiaalityön käytäntöä mutta saattavan jäädä näyttöperustaisuudessa vähäiselle huomiolle. Toisaalta näyttöperustaisuuteenkin on todettu kuuluvan reflektiivisyys, lähdekriittisyys sekä kyky ymmärtää yksilöllisiä tilanteita ja kokemuksia ja hahmottaa näin juuri kyseiseen tilanteeseen sopivat työmenetelmät (esim. Gambrill 2012). Uudemmissa evidence based -malleissa (ks. esim. Satterfield ym. 2009) huomioituiksi tulevat niin kontekstitekijät, asiakkaiden arvot ja arvostukset, työntekijöiden kokemustieto ja muut resurssit kuin tutkimusnäytökin. Kaikkiaan esimerkiksi Nothdurfter ja Lorenz (2010) katsovat, että näyttöperustaisuus ja sen kritiikki kuitenkin jatkavat jo ammattillisen sosiaalityön alkuaikojen luonnehtinutta fundamentaalista dilemmaa ammattikunnan professionalistumisen pyrkimykseen liittyneen rationalisointitendenssin sekä rationaalisuuteen ja objektiivisuuteen liittyvien rajoitusten välillä.

Samansuuntaisesti esimerkiksi Furman työryhmineen (2012, 6-7) on eriteltyt kaksi näkökulmaa, joilla sosiaalityötä on tarkasteltu: tiedettä korostava biobehavioraalinen näkökulma ja toisaalta arvoperustainen taiteellinen näkökulma. Näistä biobehavioraalinen näkökulma on heidän mukaansa ollut varsin hallitseva. Tätä kirjoittajat pitävät sosiaalityön tiedonmuodostuksen kannalta pulmallisena, sillä taiteellisella luovuudella voisi olla merkittävä anti sosiaalityölle. Vastaavasti sosiaalityön koulutuksessa on todettu olleen tunnistettavissa kaksi keskenään erilaista painotusta. Esimerkiksi Lymbery (2003) totesi 2000-luvun alussa britannialaisessa sosiaalityön koulutuksessa painottuneen sosiaalityössä tarvittavan osaamisen, kompetensien, tarkka erittelemine ja kontrolloiminen, joskin esille oli noussut myös ammattilaisten luovan toiminnan merkityksen korostaminen. Lymbery (mt.) katsoo molempien näkökulmien olevan merkityksellisiä osana sosiaalityön ammatillisuuden kehittymistä.

Suomessa on sosiaalityön tutkimuksen piirissä viime vuosikymmenten aikana painottunut varsin vahvasti yksilöllisten kokemusten ja tilannekohtaisen reflektion merkitystä korostava ajattelu, kun taas näyttöperustaisuuden ja tiukan kompetenssiperustaisuuden rooli on ollut vähäisempi (ks. esim. Paasio 2014). Sosiaalityön tutkimus on ollut kvalitatiivisesti painottunutta, ja kiinnostusta on herättänyt muun muassa sosiaaliseen konstruktionismiin nojaava sosiaalisen todellisuuden rakentumisen tarkastelu. Tietoperustaa on katsottu luonnehtineen postmoderni lähestymistapa ja mahdollisesti relativistinenkin paikallisen tiedon korostaminen (esim. Mäntysaari 2005a; Mäntysaari & Haaki 2007.)

Tätä lähtökohtaa on toki sittemmin jossakin määrin haastanut muun muassa kriittisen realismin suuntaus, jossa korostetaan todellisuutta mahdollisimman hyvin vastaavan tiedon tavoittelemisen päämäärää tutkimuksen ominaispiirteenä (esim. Mäntysaari 2005b; Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009). Myös keskustelu sosiaalityön vaikuttavuudesta ja sen mittaamisen tavoista on vahvistunut (esim. Pohjola ym. 2012; Kivipelto & Kotiranta 2014).

Sosiaalityön koulutusta on Suomessa käsitteellistetty paljon 2000-luvulla viitaten yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamaan tarpeeseen irrottautua modernin, universaalien asiantuntijatie-don korostuksesta kohti erilaisten kokemusten kuulemista ja ymmärtämistä (esim. Satka 2000) sekä avointa, neuvottelevaa asiantuntijuutta (esim. Karvinen-Niinikoski 2004). Opetuksessa katseen on todettu siirtyneen selkeiden tietojen ja käytännöllisten taitojen omaksumisen korostamisesta kohti reflektiivistä oppimista ja tiedon yhteisöllistä rakentamista (Satka ym. 2016, 84). Samanaikaisesti sosiaalityön opetusta koskevissa suomalaisissa keskusteluissa korostuu kuitenkin tutkimusperustaisuus – ”akateemiset tutkimustiedon käyttämisen ja tuottamisen taidot sekä tämän mahdollistama kriittinen ja moninäkökulmainen ajattelu” (Lähteinen ym. 2017, 13). Toisaalta myös tutkimusperustaisuus on saanut uudenlaisia sisältöjä, ja esimerkiksi Satka ja kumppanit (2016) ovat korostaneet reflektiivisyyttä painottavan käytäntötutkimuksen merkitystä tiukan näyttöperustaisuuden sijaan.

Suhteessa kaunokirjallisuuden hyödyntämiseen sosiaalityön opetukses-

sa suomalainen sosiaalityön koulutus tarjonneekin tavallaan ambivalentin ympäristön. Tutkimusperustaisuuden korostamisen voidaan tulkita mahdollisesti loitontavan kaunokirjallisuutta ja sosiaalityön opetusta toisistaan, kun taas suomalaisessa sosiaalityön akateemisessa kontekstissa painottuvien tutkimusorientaatioiden ja laajempien viitekehysten voidaan kenties nähdä lisäävän kiinnostusta erilaisiin todellisuuden ja kokemusten kerronnan ja konstruoinnisen tapoihin ja näin myös kaunokirjallisuuteen.

TUTKIMUSKYSYMYKSET, TUTKIMUSAINEISTO JA SEN ANALYYSITAVAT

Nyt käsillä olevassa tutkimuksessamme tarkastelemme Suomessa toimivien sosiaalityön opettajien näkemyksiä kaunokirjallisuuden hyödyntämisestä sosiaalityön opetuksessa. Tutkimuskysymyksemme ovat:

- 1.) Millä tavoin opettajat ovat käyttäneet kaunokirjallisuutta sosiaalityön opetuksessa?
- 2.) Millaisina opettajat näkevät kaunokirjallisuuden käytön annin ja esteet sosiaalityön opetuksessa?
- 3.) Millaisiin yleisempiin sosiaalityön tietoperustaa koskeviin käsityksiin opettajien kaunokirjallisuutta koskevien pohdintojen voidaan nähdä kytkeytyvän?

Tutkimusaineisto kerättiin elektronisena kyselynä, joka toimitettiin sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnetin kautta sosiaalityötä opettavien yliopistojen sosiaalityön opetushenkilökunnalle lokamarraskuussa 2016. Vastauksia saatiin yhteensä 14 sosiaalityötä opettavalta

henkilöltä neljästä eri yliopistosta. Taus-tatietona kysyttiin yliopisto, jossa vastaaja työskentelee; vastaajien tarkkoja ammattinimikkeitä ei tiedusteltu. Kysely pyrittiin tekemään helpoksi ja nopeaksi vastata, ja se sisälsi neljä avovastauskysymystä². Kysymyksissämme olimme kiinnostuneita vastaajien ajatuksista sekä kaunokirjallisuuteen että joissakin kohdin myös ”muuhun taiteeseen” liittyen. Tässä artikkelissa keskitymme kuitenkin kaunokirjallisuuteen ja olemme poistaneet aineistostamme ne muuttamat vastausten kohdat, joissa käsitellään selvästi muuta taiteen muotoa. Ennen tätä kaikki kyselyn vastaukset kopioitiin taulukkoon, jossa jokaiselle kyselyn kysymykselle oli oma sarakkeensa. Taulukon pituudeksi tuli kahdeksan sivua; sanoja siinä on kaikkiaan 1708.

Aineiston analyysin aloitimme erotteleamalla taulukossa tutkimuskysymyksiin 1-2 vastaavat aineiston osat toisistaan. Kaunokirjallisuuden antia koskevan kohdan jaoimme tässä yhteydessä kahteen osaan: varsinaiseen antiin sekä uusiin aihetta koskeviin avauksiin. Tämän jälkeen kävimme läpi eri tutkimuskysymysten alle tulleen aineiston jakaen sen aineistolähtöisesti teemoihin, joiden kokonaisuuksista muodostuivat vastaukset ensimmäisiin tutkimuskysymyksiimme. Eri teemoja käsittelevät yksittäiset aineiston osat olivat pääsääntöisesti noin 1-2 virkkeen mittaisia. Tutkimustulosten raportoinnissa teemat on tuotu esille tässä artikkelissa kurssiivilla.

Tutkimuskysymykseen 3 etsimme vastausta käymällä läpi ensin aiemmin tekemämme analyysin ja tarkastelemalla, millaisiin yleisempiin sosiaalityön tietoperustaa koskeviin kysymyksiin vas-

taajien pohdinnat kytkeytyvät. Taustana tässä toimi sosiaalityön tietoperustaa koskeva artikkelimme tutkimuskirjallisuuden pohjalta laadittu osuus, johon aineistostamme nousevia näkemyksiä peilasimme.

KAUNOKIRJALLISUUS SOSIAALITYÖN OPETUKSESSA SUOMESSA

Kaunokirjallisuuden hyödyntäminen sosiaalityön opetuksessa

14 vastaajastamme 11 ilmoitti käyttävänsä kaunokirjallisuutta opetuksessaan. Tämän lisäksi kaksi vastaajaa kertoi käyttävänsä kaunokirjallisuuden sijaan tai ohella muuta taidetta, kuvataidetta, musiikkia tai elokuvia. Yksi vastaajista ei ollut käyttänyt kaunokirjallisuutta tai muuta taidetta opetuksessaan mutta oli kiinnostunut aiheesta.

Kaunokirjallisuuden hyödyntämisen tapoina sosiaalityön opettajat mainitsevat muun muassa opiskelijoiden laatimat kirjoja koskevat esitykset tiettyyn teemaan liittyen sekä esseen kirjoittamisen yhteisen teoksen pohjalta ja tekstien käsittelemisen seminaarissa. Kaunokirjallisuutta hyödynnetään myös esseiden lähteenä tietokirjallisuuden ohessa. Tarinaa voidaan analysoida tarkastellen siihen liittyviä ”yksilöllisiä, yhteisöllisiä, rakenteellisia ja oikeudellisia kysymyksiä”. Asiakastyön vuorovaikutustilannetta kuvaavan kaunokirjallisen otteen pohjalta opiskelijoita on ohjattu pohtimaan vuorovaikutuksen kysymyksiä kirjoittaen, keskustellen ja kommentoiden. Yksi opettaja kertoo kannustavansa opiskelijoita myös oman pro gradu -tutkielman aiheeseen liittyvän kaunokirjallisuuden lukemiseen siksi, että

tämä voi auttaa aiheeseen sisään pääsemistä kokemuksellisella tasolla.

Vastauksissaan opettajat mainitsevat myös yksittäisiä kaunokirjallisia teoksia, joita he ovat käyttäneet opetuksessa. Huomiota herättävää on, että suurin osa näistä teoksista edustaa realistista tyyliä ja varsinkin monet käsittelevät selkeästi erilaisia sosiaalisia ongelmia. Osa teoksista on elämäkerrallisia. Mielikuvituksen rajattomuudella leikkitelevää fantasia- tai muuta vastaavaa kirjallisuutta ei juurikaan opettajien listoille mahdu.

Kaunokirjallisuuden anti

Opettajat näkevät kaunokirjallisuuden tarjoavan *lukijalleen tietoa ja näkökulmia* erilaisista elämäntilanteista ja niiden kehittymisestä, aikakausista ja kulttuurista. Vastauksissa nousee esille ajatus siitä, kuinka sosiaalityössä kohdataan tilanteita, joihin voisi olla ilman kaunokirjallisuutta vaikea päästä ennalta tutustumaan:

”Opiskelijan on mahdollista saada käsitys sellaisesta arkitodellisuudesta, joka muutoin on hänen kokemuspiirinsä ulkopuolella. Samoin se avaa uudenlaisia näkökulmia ja auttaa tunnistamaan erilaisia tapoja hahmottaa maailmaa.” (9)

”Rinnastan kaunokirjallisuuden, teatterin, elokuvat ja taidenäyttelyt. Ne auttavat jäsentämään maailmaa ja ymmärtämään itseä, ihmisiä, asioita ja ilmiöitä uusista näkökulmista. - - Tarinoihin voi eläytyä, ne jäävät mieleen ja voivat vaikuttaa arjessa koetun tositapahtuman tavoin. Tarinoilla on juoni ja usein ne kiteyttävät jonkin opetuksen, ovat usein selviytymiskertomuksia ja siten voimaannuttavia.” (14)

”Usein romaani kertoo elävästi ja havainnollisesti sen, mihin tieteellinen teksti ei yllä.” (10)

Siinä missä kaunokirjallisuus nähdään edellä tiedon ja näkökulmien tarjoajana, viitataan joissakin vastauksissa kaunokirjallisiin tuotteisiin toisaalta *todellisuuden konstruoijina*. Tästä näkökulmasta kaunokirjallisuus tarjoaa yhden mahdollisuuden tarkastella sitä, millaista kuvaa sosiaalityössäkin kohdattavista ilmiöistä yhteiskunnassa rakennetaan. Tällaista tarkastelutapaa tukenee suomalaisen sosiaalityön tutkimukseen ja tätä kautta sosiaalityön koulutukseenkin viime vuosikymmeninä vaikuttanut sosiaalisen konstruktionismin viitekehys (esim. Mäntysaari & Haaki 2007), jossa korostuu kielen ja vuorovaikutuksen rooli todellisuuden rakentajana.

”Aiheiden käsittely monipuolistuisi ja syvenisi, ja opiskelijat saisivat kosketuksen aiheiden kulttuuriseen rakentumiseen.” (4)

”Sosiaalityön opetus perustuu tutkimukseen ja tutkimuksen kohteena ja aineistona kulttuurituotteet eivät ole tavattoman harvinaisia.” (8)

Yksi vastaaja toteaa kaunokirjallisuuden kannustavan erityisesti *luovuuteen ja luovan työtteen kehittämiseen*. Toisaalta siinä kuvattujen tilanteiden tarkasteleminen voi kehittää *havainnointikykyä ja ajattelua*. Kaunokirjallisuuden keskeisenä antina on usein nähty empatian kehittymisen tukeminen sen tarjotessa mahdollisuuksia eläytyä toisten, joskin ehkä kuvitteellisten, ihmisten elämään kokonaisuudessaan (esim. Viggiani ym. 2005). *Empatian kehittymiseen* viittaavat myös kyselyymme vastanneet opettajat.

Kaunokirjallisuuden todetaan mahdollistavan eläytymisen toisen ihmisen kokemuksiin ja tukevan näin toisen asemaan asettumista:

”Kokemuksen tutkimukselle ja asiakastyön osaamiselle kaunokirjallisuus ja muu taide ovat korvaamattomia eläytymisen välineitä.” (6)

Tunteiden käsittelyä on pidetty sosiaalityön koulutuksessa tärkeänä, joskin myös helposti jännitteisenä ja syrjään jäävänä teemana. Pohdintaa on herättänyt muun muassa ammatillisen välimatkan ylläpitämisen ja ammattilaisen omien tunteiden välinen suhde. (Forsberg 2002.) Kaunokirjallisuus ja muu taide tarjoavat yhden mahdollisuuden omien tunteiden esilletuomiseen ja työstämiseen:

”Auttaa tuottamaan säröjä - pääsee tunnetasolla kiinni esimerkiksi ihmisten kokemiin opinnäytetöiden aineistona.” (3)

”Intuitiivisesti ne [eri taidemuodot] avaavat kokemustasolla psykososiaalista itseyttä ja tarjoavat eheyttäviä tunnekokemuksia, syventävät tunneälyä ja – taitoja.” (14)

Uusia avauksia

Kaunokirjallisuuden antia opettajat pohtivat muun muassa suhteessa *täydennyskoulutukseen*, jossa se voisi toimia ”mielen” ja ”maailmankuvan ja ihmiskäsityksen virkistämiseen” sekä itsen reflektoinnin välineenä. Niin sosiaalityön opettajille kuin tutkijoillekin suositellaan *luovaa kirjoittamista*, sillä tämä avaa uusia mahdollisuuksia myös tieteellisen tekstin kirjoittamiseen ja ”vapauttaa ahdistavista kirjoittamisen

lukoista (ainakin vähän)”. *Pedagogista yhteistyötä* toivottaisiin eri alojen edustajien kesken muun muassa opetusta-
pahtumien toteutuksen suunnittele-
miseksi.

Yhdellä vastaajalla on ollut suunnitelmissa opetuksessa hyödynnettävän *lukupankin* kokoaminen eri teemoihin liittyvästä kaunokirjallisuudesta. Opintoihin kaavaillaan myös valinnais-
ta kurssia, jossa ”*ajankohtaisia ilmiöitä tarkastellaan monimuotoisesti taiteen keinoin*”. Esimerkiksi päihde- ja mielen-
terveystyön opetukseen ideoidaan jal-
kautumista ”*kentälle ja taiteen pariin*”.

Kaunokirjallisuuden hyödyntämisen esteet ja haasteet

Kysymykseen siitä, millaisia esteitä opettajat näkevät kaunokirjallisuuden ja muun taiteen hyödyntämiselle so-
siaalityön opetuksessa, kolme opetta-
jaa vastaa, ettei esteitä ole – yksi tosin opettajan pedagogisten valmiuksien merkitystä korostaen. Kolme opettajaa tuo esille *tarpeen oman osaamisen vahvistamiseen ja kirjallisuuden hyödyntämistä koskevaan koulutukseen*, sillä taideläh-
töisten menetelmien käyttämisessä tar-
vitaan ”*opettajan vahvaa pedagogista näkemystä, perustelua ko. menetelmien käyttöön*”.

Esteinä kaunokirjallisuuden ja muun taiteen hyödyntämiselle korostetaan *aikapulaa ja opetuksen valmistelemiseen liittyviä kiireitä*. Ongelmana mainitaan myös *yksin tekeminen*: se, että asian edistäminen on ”*oman harrastuneisuuden varassa*”.

Huomiota kaunokirjallisuuden käytön esteitä pohdittaessa saavat myös *asenteet*,

niin opettajien kuin opiskelijoidenkin: taiteen hyödyntäminen opetuksessa edellyttää opiskelijoiden ”*motivoimis-
ta, totuttamista*” niin, että nämä näke-
vät taidelähtöisten menetelmien olevan ”*yhtä tärkeitä kuin muut, eivät ylimää-
räistä*”. Kaunokirjallisuuden hyödyntä-
miseksi *tutkintovaatimusten* on toisaalta oltava riittävän joustavia.

Periaatteellisena kysymyksenä pohdin-
taa herättää *kaunokirjallisuuden ja tutki-
mustiedon välinen suhde*. Mainituiksi tu-
levat ”*yliopistojen nykyinen painotus kansainvälisissä referee-lehdissä ja kovat tulostavoitteet, joissa eläytymiselle, py-
sähtymiselle ja keskeneräisyydelle on vain vähän tilaa*”. Ajatus kaunokirjal-
lisuuden ja tieteellisen tiedon suuresta etäisyydestä saa osakseen kritiikkiä:

”*Minusta niitä pidetään hieman virheelli-
sesti liian etäisinä tutkimustiedolle. Ajatel-
laan, että tieteellinen tieto on objektiivista,
neutraalia, kiihkoilematonta ja teknistä,
kun taas kaunokirjallisuus ja taide ovat rön-
syileviä, subjektiivisia, kiihkoisia ja ennalta-
arvaamattomia. Tätä rajaa pitäisi minusta
enemmän purkaa ja hyödyntää kaunokir-
jallisuutta myös yliopiston opetuksessa. - -
Kaunokirjallisuuteen ja taiteeseen liittyvien
käsitysten muuttaminen on vaikeampaa ja
monimutkaisempaa, sillä ne ovat kulttuu-
rillisesti ja yhteiskunnallisesti rakentuneita,
mutta yliopistot voisivat olla eturintamassa
purkamassa näitä yksipuolisia ja luokittele-
viä käsityksiä taiteista ja kaunokirjallisuu-
desta.*” (4)

Toisaalta opettajia haastetaan *reflek-
toimaan huolellisesti kaunokirjallisuuden
luonnetta ja paikkaa opetuksessa*:

”*Kaunokirjallisuus ei ole tutkittua tietoa
ja faktaa, jolloin sillä on opetuksessa toinen*

funktio. Taiteen käyttäminen sosiaalityön opetuksessa tarvitsee nähdäkseni perustelut ko. taidemuodon funktioista sekä opetuksellisen otteen, eli soveltuvan ajan, paikan ja tilan yhteiseen reflektointiin, jakamiseen ja suhteuttamiseen. Kaunokirjallisuus voi olla sekä omakohtaisesti koettua että fiktiivistä, jolloin se täydentää sosiaalityössä tieteellistä tietoa ja tutkimuskirjallisuutta.” (14)

KAUNOKIRJALLISUUS, SOSIAALITYÖN OPETUS JA TIETOPERUSTA

Kaunokirjallisuuden antia tutkimusessamme tarkastelevien sosiaalityön opettajien näkemyksissä voidaan nähdä korostuvan reflektiivisen otteen merkitys sosiaalityössä: opiskelijoiden tärkeänä oppimistehtävänä näyttäytyy kehittyminen tilanteiden moninäkökulmaisessa tarkastelemisessa. Merkittävänä pidetään ajan ottamista pohdiskeluun sekä omien näkemysten, asenteiden ja tunteiden tunnistamista ja arvioimista. Pelkkien yksiselitteisten tietojen ja taitojen hallitsemista tai sääntöjen noudattamista ei näin ollen katsota sosiaalityöntekijyydessä riittäväksi, vaan korostetuksi tulee yksilöllisten tilanteiden tarkastelemisen kyky. Yhteisöllistä tiedonrakentamista sosiaalityön koulutuksessa tarkastelevat Satka ja kumppanit (2016, 87) tuovat esille artefaktit, jotka välittävät oppimista ja toimintaa ja joita sosiaalityöntekijät ja opiskelijat voivat käyttää yhteisen oppimisen ja tiedonmuodostuksen prosesseissaan. Kuten kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa, myös kyselymme opettajien vastauksissa kaunokirjallisuus näyttäytyy vahvasti tällaisena artefaktina, joka tukee opiskelijoiden sosiaalityön ilmiöihin liittyvän pohdinnan käynnistymistä.

Sosiaalityön opettajat tuovat esille, että sosiaalityössä kohdataan maailmoja, joihin tutustuminen voi olla haasteellista. Näiden ymmärtämiseen saattaa tarinallinen lähestymistapa tarjota väylän. Ajatusta siitä, että kaunokirjallisuus tuottaa ikään kuin näkymiä olemassa olevaan todellisuuteen, saattaa vahvistaa sekin, että opetuksen kannalta erityisen kiinnostavana nähty kaunokirjallisuus vaikuttaa olevan usein tyylisuunnaltaan realistista.

Toisaalta todellisuuden ja kaunokirjallisuuden väliseen suhteeseen tulee aineistossa esille erilaisia näkökulmia. Esille tulee ensinnäkin edellä mainittu näkemys kaunokirjallisuudesta väylänä olemassa olevan todellisuuden osien ja siihen liittyvien kokemusmaailmojen tarkastelemiseen. Näkemyksen kaunokirjallisuudesta tiedon lähteenä voidaan katsoa kiinnittyvän sosiaalietieteissä laajemminkin tapahtuneeseen narratiiviseen käänteeseen, jossa on korostunut tarinallisuuden merkitys tiedontuotannossa (Turner 2013, 857–858). Tämän näkökulman yhteydessä sosiaalityön opettajat eivät toisaalta välttämättä tarkastele kovinkaan paljon kaunokirjallisuuden tarjoamien elämäntapahtumien ja tietojen yleistettävyyttä: jos kaunokirjallisuus nähdään todellisuuden peilinä, antaa tämä periaatteessa sille vahvan aseman sosiaalityön opiskelijoiden tietopohjan muokkaajana. Kaunokirjallisuuteen ei kuitenkaan liity samanlaisia tiedontuotantoprosessin totuudellisuus- ja avoimuusvaatimuksia kuin tieteelliseen tiedontuotamiseen ajatellaan kohdistuvan. Aineistossa tarkastellaankin kaunokirjallisuutta myös konstruktionistisemmasta näkökulmasta – väylänä siihen, millaisia käsityksiä erilaisiin sosiaalityön kannalta

olennaisiin ilmiöihin yhteiskunnassa liittyy. Tällöin kirjallisuudelle ei aseteta samankaltaista totuudellisuusvaatimusta, vaan se voidaan nähdä yhtenä aineistona kyseistä ilmiötä koskevien konstruktioiden analysoimiseen.

Joissakin opettajien vastauksissa tarkastellaan myös suoraan kaunokirjallisuuden ja tieteellisen tutkimuksen ominaispiirteitä. Esille tulee erilaisia näkökulmia: Toisaalta haastetuksi saatua tulla perinteinen jako objektiivisena pidettyyn tieteelliseen tietoon ja subjektiiviseen taiteellis-kokemukselliseen tietoon. Toisaalta voidaan myös korostaa kaunokirjallisuuden ja tutkimuksen keskenään erilaista luonnetta ja roolia, joka tulisi ottaa opetuksessa huomioon.

Yleisesti ottaen tulkitsemme opettajien vastauksiin liittyvän piirteitä, joiden perusteella ne tarjoavat eräänlaista vastavoimaa ainakin tiukimmille ja yksilolotteisimmille näyttö- ja kompetenssiperustaisuutta painottaville näkemyksille. Tällaisia piirteitä ovat esimerkiksi monipuolisen pohdinnan ja näkökulmien huomioon ottamisen painottaminen sekä empatiaan, omien tunteiden tarkastelemiseen ja luovuu-teen liittyvien sosiaalityön yleistaitojen korostaminen kuten myös tutkimustiedon roolin haastaminen sosiaalityön opiskelijoiden ainoana tiedonlähteenä. Siinä, kuinka radikaalisti perinteisiä tietokäsityksiä ja tiedonlajien rajoja haastavia pohdintoja kaunokirjallisuuden roolin tarkasteleminen tuottaa, on kuitenkin havaittavissa myös edellä käsitellyn mukaisia eroja.

YHTEENVETO

Kaikkiaan sosiaalityön opettajat suhtautuvat aineistossamme kaunokirjallisuuden hyödyntämiseen sosiaalityön opetuksessa myönteisesti. Yhtään vastausta, jossa kaunokirjallisuus olisi torjuttu tai siihen olisi suhtauduttu hyvin kriittisesti, ei mukaan ole mahtunut. Tämä saattaa liittyä siihen, että kyselymme ovat todennäköisesti vastanneet ennen kaikkea sellaiset opettajat, jotka kokevat aiheen itselleen läheiseksi. Näin ollen aineistomme ei välttämättä edusta yleisesti sosiaalityön opettajien näkemyksiä. Kaikista yliopistoista emme saaneet vastauksia. Syynä tähän saattaa olla se, ettei näissä yliopistoissa ollut aiheesta kiinnostuneita opettajia tai ettei viestimme ollut todellisuudessa välittynyt eteenpäin opettajille. Kaikkiaan tutkimusaineistomme tarjoaa kuitenkin mielenkiintoisia kurkistuksia kaunokirjallisuuden hyödyntämisestä kiinnostuneiden sosiaalityön opettajien näkemyksiin.

Kyselymme vastanneiden opettajien ajatukset kaunokirjallisuudesta sosiaalityön opetuksessa ovat pitkälti samankaltaisia kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa esitettyjen näkemysten kanssa. Myös näissä kaunokirjallisuuden hyödyntämiseen on suhtauduttu pääsääntöisesti hyvin myönteisesti ja kirjallisuudella on esitetty olevan monia tehtäviä. Kyselymme vastauksissa opettajat tuovat esille erilaisia tapoja, joilla he ovat hyödyntäneet kaunokirjallisuutta omassa opetuksessaan. Kuten kansainvälisessäkin tutkimuskirjallisuudessa, kyse on useimmiten ollut kaunokirjallisuuden käyttämisestä jollakin tavoin sosiaalityössä kohdattavia ilmiöitä koskevan pohdinnan herättäjänä. Vas-

taajat vaikuttavat olevan valmiita taivuttamaan kaunokirjallisuuden uuden oppimisen välineeksi – jollaista taiteen välineellistämistä on joissakin aiheita koskevissa keskusteluissa myös kritisoitu. Vastaukset sisältävät kuitenkin niin ikään pohdintaa siitä, kuinka kaunokirjallisuus voi tarjota pääsyn sellaisiin ihmiselämän tunneolotuvuuksiin, joita saattaa olla muutoin, rationaalisemmin tavoin, hankala tai mahdoton lähestyä.

Kaunokirjallisuuden annin opettajat näkevät moninaisena: kaunokirjallisuuden todetaan tarjoavan opiskelijoille tietoa ja näkökulmia sekä toisaalta sosiaalisten konstruktoiden tarkastelemisen mahdollisuuksia, kannustavan luovuuteen sekä kehittävän havainnointikykyä ja ajattelua. Erityisinä teemoina esille tuodaan empatia ja tunteet, joiden käsittelemistä kaunokirjallisuus voi tukea.

Kaunokirjallisuuden hyödyntämisen esteinä tai haasteina opettajat tuovat esille oman pedagogisen osaamisen puutteet, aikapulan ja kiireen, yksin tekemisen aiheuttamat haasteet, kaunokirjallisuuteen kohdistuvat asenteet yliopistossa sekä kaunokirjallisuuden ja tieteellisen tiedon problemaattiset suhteet. Tutkintovaatimuksilta toivotaan joustavuutta ja roolin ottamista asenteiden muokkaajana. Toisaalta opettajilta penätään myös kaunokirjallisuuden erityisluonteen tarkastelemista.

Opettajien vastauksissa korostuu näkemys reflektiivisyyden, ilmiöiden monipuolisen pohdinnan, luovuuden, empatian ja omien tunteiden tarkastelemisen merkityksestä sosiaalityön tietoperustan lähtökohtina. Näiden valmiuksien tukemisessa kaunokirjallisuudella nähdään voivan olla oma

roolinsa. Pelkkä eri ilmiöitä koskevien tutkimustulosten tuntemus, mekaaniset taidot tai sääntöjen noudattaminen eivät näyttäytyä sosiaalityössä riittävinä. Näin opettajien vastaukset asettuvat vastapuheeksi ainakin voimakkaimmille ja yksipuolisimmille näyttö- ja kompetenssiperustaisuutta korostaville näkemyksille. Toisaalta vastauksissa nousee esille osin jännitteinenkin kysymys kaunokirjallisuuden suhteesta todellisuuteen: Millainen on kaunokirjallisuuden, tieteellisen tutkimuksen ja todellisuuden välinen suhde ja rajanveto? Mitä opiskelijat oikeastaan sisällöllisesti oppivat kaunokirjallisuutta lukiessaan? Tutkijoina tämä on haastanut meidät pohtimaan muun muassa sitä, voiko kaunokirjallisuus mahdollisesti tukea myös epäeettisinä pidettävien tai esimerkiksi vallitsevien tieteellisten käsitysten kanssa räikeästi ristiriidassa olevien näkemysten omaksumista. Millainen on opettajan rooli ja vastuu kaunokirjallisuutta hyödynnettäessä? Moninäkökulmaista, avointa pohdintaa kaunokirjallisuuden annista kuten myös tähän liittyvistä jännitteistä onkin selvästi tarvetta jatkaa. Parhaimmillaan kaunokirjallisuuden käyttö antaa vaihtoehtoja perinteisille opetusmuodoille ja innostaa sekä opettajia että opiskelijoita uudennlaiseen sosiaalityötä koskeviin pohdintoihin.

VIITTEET

1 Kiitämme lukupiirimme kolmatta jäsentä dosentti Pirkko-Liisa Rauhala lämpimästi tutkimusidean kehittämisestä kanssamme sekä artikkelin kannalta arvokkaista ajatuksista.

2 Kysymykset olivat: 1.) Käytätkö kaunokirjallisuutta sosiaalityön opetuksessa? Mitä teoksia ja miten? 2.) Mitä kaunokirjallisuus

ja muu taide voisivat tarjota sosiaalityön opetukselle? 3.) Mitä esteitä näet kaunokirjallisuuden sekä muun taiteen käyttämiselle sosiaalityön opetuksessa? 4.) Millaisia ideoita sinulla on kaunokirjallisuuden ja muun taiteen käyttämisestä sosiaalityön opetuksessa?

KIRJALLISUUS

- Adams, Kathryn Betts & Matto, Holly C. & LeCroy, Craig Winston (2009) Limitations of Evidence-Based Practice for Social Work Education: Unpacking the Complexity. *Journal of Social Work Education* 45 (2), 165–186. <https://doi.org/10.5175/JSWE.2009.200700105>
- Chan, Zenobia C.Y. (2003) Poetry Writing: A Therapeutic Means for a Social Work Doctoral Student in the Process of Study. *Journal of Poetry Therapy* 16 (1), 5–17. <https://doi.org/10.1080/0889367031000147995>
- Day, Phyllis J. (1980) Values Clarification through Science Fiction. *The Journal of Sociology & Social Welfare* 7 (6), 791–800.
- Dybicz, Philip (2006) The Hero(ine) on a Journey: A Postmodern Conceptual Framework for Social Work Practice. *Journal of Social Work Education* 48 (2), 267–283. <https://doi.org/10.5175/JSWE.2012.201000057>
- England, Hugh (1986) *Social Work as Art. Making Sense for Good Practice.* Crows Nest: Allen & Unwin.
- Fagerström, Katarina (2016) Critical Reflection on Fiction. Increasing practitioner reflexivity, making knowledge and enhancing practice. Teoksessa Gillian Ruch & Ilse Julkunen (toim.) *Relationship-Based Research in Social Work. Understanding Practice Research.* London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 153–172.
- Forsberg, Hannele (2002) Tunteet – sosiaalityötä harjoittelevan häpeä? *Aikuiskasvatus* 22 (4), 295–305.
- Furman, Rich & Enterline, Michelle & Thompson, Riki & Shukraft, Allison (2012) Poetry Matters: A Case for Poetry in Social Work Practice. *Journal of Social Intervention* 21 (1), 5–17. <https://doi.org/10.18352/jsi.283>
- Gair, Susan (2012) Haiku as a Creative Writing Approach to Explore Empathy with Social Work Students: A Classroom-Based Inquiry. *Journal of Poetry Therapy* 25 (2), 69–82. <https://doi.org/10.1080/08893675.2012.680717>
- Gambrill, Eileen (2001) Social Work: An Authority-Based Profession. *Research on Social Work Practice* 11 (2), 166–175. <https://doi.org/10.1177/104973150101100203>
- Gambrill, Eileen (2010) Evidence-Informed Practice: Antidote to Propaganda in the Helping Professions? *Research on Social Work Practice* 20 (3), 302–320. <https://doi.org/10.1177/1049731509347879>
- Gambrill, Eileen (2012) Critical Thinking in Clinical Practice. Improving the Quality of Judgments and Decisions. 3rd edition. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Hardy, Rob (2005) *Doing Good and Winning Love: Social Work and Fictional Autobiographies by Charles Dickens and John Stroud.* *British Journal of Social Work* 35 (2), 207–220. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch179>
- Honkakoski, Arja (2017) Taiteen ja sosiaalisen työn rajalla. Kohtauspaikkana draama. *Acta Universitatis Lapponiensis* 341. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hugman, Richard (2003) Professional Values and Ethics in Social Work: Reconsidering Postmodernism? *British Journal of Social Work* 33 (8), 1025–1041. <https://doi.org/10.1093/bjsw/33.8.1025>
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2004) *Social Work Supervision: Contributing to Innovative Knowledge Production and Open Expertise.* Teoksessa Nick Gould & Mark Baldwin (toim.) *Social Work, Critical Reflection and the Learning Organization.* Farnham: Ashgate, 23–39.
- Kidd, David Comer & Castano, Emanuele (2013) Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science* 342 (6156), 377–380. <https://doi.org/10.1126/science.1239918>
- Kivipelto, Minna & Kotiranta, Tuija (2014) Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin kriittinen eetos saatava takaisin. *Janus* 22 (2), 172–182.
- Krok, Suvi (2012) Sosiaalityön asiantuntijaksi kasvaminen. Teoksessa Noora Tuohino & Anneli Pohjola & Mari Suonio

- (toim.) Sosiaalityön käytännönopetus liikkeessä. Rovaniemi: Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto SOSNET, 58–73.
- Känkänen, Päivi (2013) Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Laitinen, Merja (2008) Haluanko tietää? Tunteiden kohtaaminen opetuksessa. Teoksessa Esa Poikela & Sari Poikela (toim.) Laatu opiskeluun. Oppiminen ja opetus yliopistossa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 60–78.
- Lymbery, Mark E. F. (2003) Negotiating the Contradictions between Competence and Creativity in Social Work Education. *Journal of Social Work* 3 (1), 99–117. <https://doi.org/10.1177/1468017303003001007>
- Lähteinen, Sanna & Raitakari, Suvi & Hänninen, Kaija & Kaittila, Anniina & Kekoni, Taru & Krok, Suvi & Skaffari, Pia (2017) Sosiaalityön koulutuksen tuottama osaaminen. Rovaniemi: Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto SOSNET.
- Mazzarella, Merete (2005a) Den Goda Beröringen. Om kropp, hälsa, vård och litteratur. Helsingfors: Söderströms.
- Mazzarella, Merete (2005b) Kaunokirjallisuus ja lääketiede. *Duodecim* 121 (16), 1735–1739.
- Mendoza, Natasha S. & Bonta, Kimberly & Horn, Philip & Moore, Erin & Gibson, Allison & Simmons, David (2012) PUSH(ing) Limits: Using Fiction in the Classroom for Human Behavior and the Social Environment. *Journal of Teaching in Social Work* 32 (4), 376–391. <https://doi.org/10.1080/08841233.2012.703985>
- Mäkelä, Maria (2013) Nyt hän ymmärsi. *Niin & Näin* 20 (4), 22–23.
- Mäki, Helmi (2014) Kaunokirjallisuus sosiaalityön lähteenä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (2), 223–228.
- Mäntysaari, Mikko (2005a) Propitious Omens? Finnish Social Work Research as a Laboratory of Change. *European Journal of Social Work* 8 (3), 247–258. <https://doi.org/10.1080/13691450500210848>
- Mäntysaari, Mikko (2005b) Realism as a Foundation for Social Work Knowledge. *Qualitative Social Work* 4 (1), 87–98. <https://doi.org/10.1177/1473325005050202>
- Mäntysaari, Mikko & Haaki, Raili (2007) Suomalainen sosiaalityön väitöskirjatutkimus vuosina 1982–2006. *Janus* 15 (4), 357–366.
- Noble, Carolyn (2004) Postmodern Thinking. Where is it Taking Social Work? *Journal of Social Work* 4 (3), 289–304. <https://doi.org/10.1177/1468017304047747>
- Nothdurfter, Urban & Lorenz, Walter (2010) Beyond the Pro and Contra of Evidence-Based Practice: Reflections on a Recurring Dilemma at the Core of Social Work. *Social Work and Society* 8 (1), 46–59.
- Ottelid, Magnus (2015) Skönlitteratur och socionomutbildning. En Forskningsöversikt. Östersund: Mittuniversitetet.
- Paasio, Petteri (2014) Näyttöön perustuva sosiaalityön käytäntö – järjestelmällinen katsaus vuosina 2010–2012 julkaistuista tutkimuksista. *Ammatillinen lisensiaatintutkimus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Panero, Maria Eugenia & Weisberg, Deena Skolnick & Black, Jessica & Goldstein, Thalia R. & Barnes, Jennifer L. & Brownell, Hiram & Winner, Ellen (2016a) Does reading a single passage of literary fiction really improve theory of mind? An attempt at replication. *Journal of Personality and Social Psychology* 111 (5), e46–e54. <https://doi.org/10.1037/pspa0000064>
- Panero, Maria Eugenia & Weisberg, Deena Skolnick & Black, Jessica & Goldstein, Thalia R. & Barnes, Jennifer L. & Brownell, Hiram & Winner, Ellen (2016b) Does reading a single passage of literary fiction really improve theory of mind? An attempt at replication. Correction to Panero et al. (2016). *Journal of Personality and Social Psychology* 111 (5), e55. <https://doi.org/10.1037/pspa0000064>
- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009) Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 183–205.

- Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (toim.) (2012) *Sosiaalisuuden vaikuttavuus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Samur, Dalya & Tops, Mattie & Koole, Sander L. (2018) Does a Single Session of Reading Literary Fiction Prime Enhanced Mentalising Performance? Four Replication Experiments of Kidd and Castano (2013). *Cognition and Emotion* 32 (1), 130-144. <https://doi.org/10.1080/0/02699931.2017.1279591>
- Satka, Mirja (2000) Myöhäismodernin haasteet ja sosiaalisuuden ammatillinen erikoistumiskoulutus. *Janus* 8 (2), 182-197.
- Satka, Mirja & Kääriäinen, Aino & Yliruka, Laura (2016) Teaching Social Work Practice Research to Enhance Research-Minded Expertise. *Journal of Teaching in Social Work* 36 (1), 84-101. <https://doi.org/10.1080/08841233.2016.1128779>
- Satterfield, Jason M. & Spring, Bonnie & Brownson, Ross C. & Mullen, Edward J. & Newhouse, Robin P. & Walker, Barbara B. & Whitlock, Evelyn P. (2009) Toward a Transdisciplinary Model of Evidence-Based Practice. *The Milbank Quarterly* 87 (2), 368-390. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0009.2009.00561.x>
- Sherr, Michael & Beise, Brian (2015) Using Young Adult Literature to Enhance Empathy Skills. Preliminary Findings in BSW Education. *The Journal of Baccalaureate Social Work* 20 (1), 101-110. <https://doi.org/10.18084/1084-7219.20.1.101>
- Taylor, Laura E. (2008) A Visit to Narnia: Stories for Social Work Education and Practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought* 27 (1-2), 147-166. <https://doi.org/10.1080/15426430802114101>
- Turner, Linda (2013) Encouraging Professional Growth among Social Work Students through Literature Assignments. Narrative Literature's Capacity to Inspire Professional Growth and Empathy. *British Journal of Social Work* 43 (5), 853-871. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs011>
- Viggiani, Pamela A. & Charlesworth, Leanne & Hutchison, Elizabeth D. & Faria, Debra Fromm (2005) Utilization of Contemporary Literature in Human Behavior and Social Justice Coursework. *Social Work Education* 24 (1), 57-97. <https://doi.org/10.1080/0261547052000324991>
- Webb, Stephen (2001) Some Considerations on the Validity of Evidence-based Practice in Social Work. *British Journal of Social Work* 31 (1), 57-79. <https://doi.org/10.1093/bjsw/31.1.57>